

Potzner Ferenc

A Várkert Bazár és rekonstrukciója

(Az építés, tervezés és újjáépítés töredékei)

*„Mindennek rendelt ideje van, [...] Ideje van a kövek elhányásának, és ideje a kövek egybegyűjtésének”
(A prédikátor könyve 3.)*

■ Az időnek minősége van, a régiek tudták ezt. Nem indultak el utazásra, nem fogtak bele kereskedelmi vállalkozásba, amíg meg nem győződtek róla, hogy az időpont kedvező. Úgy gondolom, a Várkert Bazár helyreállítása a megfelelő időben kezdődött és ment végbe. Ha előbb történik meg, talán részlegesebb lenne a történeti kulissza és kert helyreállítása. Időre volt szükség annak a szemléletnek a kialakulásához, amely nem pejoratívan eklektikának, bontandó vakolatépítészetnek tekinti az együttest, hanem olyan kivételes helynek, ahol a hagyomány és a megújulás egyszerre kaphat teret. A Várkert Bazár építése, az 1950-es évekbeli részleges újjáépítése olyan előzmények, melyek a mostani újjáépítés – régivé építés, újraépítés – reinkarnációs folyamatának alapjai.

A terület történelmi előzményeiről

A budai Várhegy déli része keleti lejtőjének látványának évszázadok óta meghatározó eleme az ún. Keleti falszoros. A Luxemburgi Zsigmond idején épült védmű kortinafalai lenyúltak a Dunáig, ahol egy záró fallal összekötve nyújtottak védelmet a királyi vízi flottának. A déli kortinafalat a Szapolyai-korban kiegészítették egy lépcsős kazamatafolyósóval – a Vízhordó lépcsővel – amely az erődítmény délkeleti sarkán elérte a Vízirondellát. A védművet délről szárazárok védte.

A közvetlen előzményekről

Az építkezést közvetlenül megelőző időszak fontos momentumra volt a rakpartok kiépítésének megkezdése. Ez lehetővé tette hajók kikötését, védett az árvíz ellen, felértékelte a területet, amelyen megindult a lakóházépítés. A királyi kertek alatti megélénkült lakóház-építkezés fel-

ügyeletére Podmaniczky Frigyes, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) alelnökét bízta meg a miniszterelnök. Podmaniczky a házak megvétele és lebontását, a területnek a Várkerttel való egyesítését javasolta. A miniszterelnöknek felterjesztett tervet Reitter Ferenc, a FKT mérnöki osztályának vezetője készítette. Leírása fennmaradt az 1873-as miniszterelnöki iratok között, és fametszetes távlati képe megjelent a *Vasárnapi Újság* 1874/3. számában. A terv a kompozíció és a konkrét épületjavaslatok mellett tartalmazta a rakpart rendezését és a Királyi Várba közlekedés koncepcióját. A tervezésre Podmaniczky – a miniszterelnök kérésére – a korszak legismertebb építőművészt, Ybl Miklóst kérte fel. Ybl Reitter koncepcióját és kompozícióját alapjaiban megtartva alakította ki páratlanul impozáns épületegyüttesét.

A Várkert Bazár elnevezéséről

A Várkert Bazár az együttes építésekor külön nem volt értelmezhető. Az eredeti terminológiát a tervlapok feliratai mutatják: *Königliche ungarische Hof-Burg-Garten Gebaude in Ofen*, azaz: *A budai magyar királyi udvar várkert építményei*. Ez a Királyi kertek (Várkert) területén lévő építményeket jelenti, amelyek területileg

magukba foglalják az Elypsz sétányt, az Öntőház utcát hegy felől szegélyező támfalat, valamint a királyi palotát, a kert teraszait szegélyező falakat és az azokhoz kapcsolódó épületeket, kert pavilonokat. Ezt mutatja az ún. Rechenungsplan tervsorozat tervjegyzéke is, amely az építómesterekkel való elszámolást dokumentálta.

A Várkert Bazár kompozíciójáról és analógiájáról

A királyi kerteket szegélyező együttes a Döbrentei tér és a Clark Ádám tér között, a dunai rakpart feletti teraszon helyezkedik el, északon az Öntőház utcai lépcső, délen a Sándor Móric lépcső határolja. Célja a budai Duna-part rendezése, a Várkert és a Királyi Palota méltó szegélyezése és megjelenése a városképben, valamint a Várkertből a városra való kilátás biztosítása. Az együttes több tervváltozat után nyerte el végső, megépített formáját,

amely szögtörésekkel követi a várdomb ívelését. A kompozíció jellemzője, hogy térfalainak zártsága a közép felé egyre csökken. Az együttes északi végét a királyi testőrség szállásépülete, a délit két bérpalota zárja. A palotákhoz kapcsolódó félköríves portálokkal nyíló bazársorokat nyitott fülkés emeletes pavilonok követik. A pavilonok között szobrokkal és plasztikákkal díszített kettős kupolás Gloriette két oldalán ünnepélyes lépcsős rámpák vezetnek a kertbe.

A historizmusban az egyes épülettípusokhoz történelmi stílusokat rendeltek, amelyek leginkább kifejezik annak lényegét. Magyarországon különösen kedvelt volt az itáliai reneszánsz formavilága. A módszer ismert az építészettörténetből: a világi épületet reneszánsz stílusban, a templomot gótikus stílusban építették. Példa erre Mátyás király budavári palotája és kápolnája.

Yblnek a kezdeti romantikus historizmustól eltekintve az itáliai reneszánsz volt a szinte kizárólagosan alkalmazott stílusa. 1840-ben, müncheni képzőművészeti akadémiai éve alatt járt Észak-Itáliában és Toscanában, majd a Károlyi család állandó építészeként anyagi támogatással hosszabb időt töltött Olaszországban. Nem meglepő tehát, hogy a Colosseum, a Constantin-diadalív, valamint Donato Bramante és Andrea Palladio hatását mutatja a Várkert Bazár együttese. A Várkert rámpás kertépítészeti kompozíciója Bramante 1520 körüli vatikáni Belvedere udvarát, valamint Raffaello Villa Madama keleti kert rámpáját idézi (1525), a pavilonok árkádnyílások homlokzata pedig Bramante vatikáni Cortile della Pigna

előcsarnokára emlékeztet. A pavilonok dongaboltozata Maxentius római bazilikáját (312), a mázaskerámia elemek a firenzei Capella Pazziban lévő Luca della Robbia-majolikákat (1460) juttatják eszünkbe. A pavilonok sarokpillaszterein álló trófeák láthatók a bécsi Schönbrunn Gloriettjén (1775). A Lépcsőpavilon lépcsőházi terének ideálterve megtalálható Palladio építészeti traktátusában (1570), megépítve pedig a Chambordi kastély királylépcsőjeként. A historizmus a különféle korok épületeit, ipar- és díszítőművészeti részleteit ötvözve alkot harmonikus kompozíciót, de használja a korszak új anyagait, szerkezeteit és innovatív eredményeit is.

Ybl zsenije, hogy ebből az egyvelegből tökéletes harmóniát teremt. A klasszikus részletformák autentikus alkalmazása mellett az összkép teljesen egyedi és megismételhetetlen. A Várkert Bazárra társművészeti elemeket is tervezett Ybl, ilyen például az együttes közepének díszes kovácsoltvas kerítése vagy a rámpafordulók kandeláberei.

Az uralkodó elé terjesztett több tervváltozatból a takarékosabbat fogadták el, így nem minden lett kőből megépítve – ahogyan egy királyi építkezésnél szokásos –, csak a legszükségesebb elemek és tagozatok. A többi kőutánzó vakolatból, ún. románcementből készült. Ybl leírásából tudjuk, hogy eredetileg a terrakotta építészeti tagozatok is kőből készültek volna. Monokróm plaszticitás jellemezte az eredeti architektúrát, ezt írta felül a meghatározó együttes elemek színessége, a színes vakolatképek és mázas kerámiafelületek, az arany hátterű alakos festések. Az együttes ikonográfiai programja ezeken az épületelemeken, a pavilonokon és a Gloriette-en jelenik meg.

A Várkert Bazár művészeti jellegéről és ikonográfiai programjáról

Ybl Miklós mellett a művészi munkában és a kivitelezésben a korszak jelentős művészei, iparművészei és iparosmesterei vettek részt, akik a szobrászati, a kovácsoltvasműves, a freskó- és díszítőfestési és sgraffito munkákat készítették. Ybl a bécsi származású Fessler Leó szobrászt bízta meg a főbejárat két oldalát őrző oroszlánok megmintázásával és kifaragásával, valamint a pavilonok attikáját díszítő trófeák megkomponálásával. Huszár Adolf szobrász a Gloriette allegorizáló szoboralakjait, valamint a medencetér nyílása feletti ívháromszögek géniuszalakjait és a falon lévő terrakotta medalionokat készítette; a középső bejárat díszes kovácsoltvas kapuzata, valamint a lépcsős rámpák fordulását jelző kandeláberes és a lakóházak korlátjai Jungfer Gyula műlakatos alkotásai. Zsolnay Vilmos keramikus majolika termékeket szállított a Várkert Bazárra, ez a Zsolnay-mázas épületkerámia első

budapesti megjelenése: a két pavilon dongaboltozatának mázas kazettái, építészeti tagozatai és címerei készültek belőle. A pavilonhomlokzatok ívháromszögeit díszítő alakos festmények kartonjait Than Mór festette, és ő volt az előcsarnok hátfalán lévő alakos ábrázolások megalkotója is. A Gloriette-kert szintjén levő építmény kupolái, valamint a déli pavilon kertre néző negyed gömb kupola-felület (ének) groteszk kifestése Scholtz Róbert díszítőfestő és aranyozó munkáját dicséri. A Várkert Bazár

együttese Ybl Miklós és a társművészeteket képviselő képző- és iparművész mesterek szoros együttműködésével lett igazi összművészeti – gesamtkunstwerk – alkotás.

A Várkert épület építészeti kompozíciós elemei az európai építészeti hagyomány több időrétegét képviselik. Ezek közül kiemelést érdemel a szobrászati és a festészeti ikonográfiával rendelkező Gloriette. A főbejáratot magas kovácsoltvas kerítés zárja el a külső világtól, kétoldalt kapuórzó oroszlánokkal. Belül medencékkel tagolt előlépcső vezet a Gloriette alsó teraszára, amelyről a lépcsős rámpák indulnak. Az alsó terasz oldalait páros kanellurás dór oszlopok határolják. Ezek felett, posztamenseken, a négy évszakot (tavasz, nyár, ősz, tél) – egyszersmind a négy alapelemet (levegő, tűz, víz, föld) – szimbolizáló női alakok állnak, kezükben atribútumaikkal. A Gloriette középrészén páros oszlopok tartotta félköríves kiváltás mögött félköríves záródású medencetér található egy negyed gömb kupola alatt. A medencetér hátfalán egy groteszk Neptun-fej szájából víz csorog a vízmedencében álló talpas kehelybe. Az évszakok a fizikai világ teljességét reprezentálják a nyugati kultúrában. A kert, változó arcaival egy örök ciklikus rondó résztvevője: élet – halál – élet. A természet örök körforgását, az újra testet öltést megjelenítő szobrászati és plasztikai program kiegészül az élet feltételét biztosító

víz megjelenítésével. Ovidius *Metamorphoses*ének első könyvében a Kozmosz keletkezésekor végbemegy az ég, a föld, a tenger és a levegő szétválasztása, majd a négy alapelem (tűz, víz, föld, és a levegő) tulajdonságai is meghatározhatnák. Ennek jegyében kerül sor isteni beavatkozásra – az évszakok egyensúlyának megteremtésére.

*„Jupiter ekkor az ősi tavaszt rövidebbre szorítván
tél, lobogó-hevű nyár, s hol langyos, hol hideg ősz jött,
s kurta tavasz: velük így négy részre tagolta az évet”*

(Ovidius: *Átváltozások*, Devecseri Gábor fordítása)

A pavilonok főhomlokzati nyílása feletti ívháromszögekben és a homlokzatra nyíló dongaboltozatos előcsarnok hátfalán festett mitológiai jelenetek találhatóak. A déli Fülkés pavilon homlokzati ívháromszögeiben Júnó, Jupiter felesége, az ég királynője, a házasság és a születés védnöke, valamint Jupiter, az istenek királya, az ég, a nappali világosság és a vihar istene látható. A főalakok felett rézsútosan találhatóak azok inguidói, valamint a főalak attribútumát hordozó mellékalak. A homlokzatra nyíló nyitott előcsarnok hátfalán Flóra, a tavasz és a virágzás istennője és Zephyr, a nyugati szél istene látható – együtt az érintetlen természet isteni képviselői. A Lépcsőpavilon homlokzati ívének háromszögeiben Ceres, Jupiter testvére, a földművelés, a termékenység, az aratás istene; valamint Apolló, a fény és a költészet istene látható. A homlokzatra nyíló előcsarnok hátfalán Vertumnus, az érő gyümölcsök, az érlelő ősz istene, felesége Pomona, az érő gyümölcsöt védelmező istennő – együtt az ember által művelt természet isteni képviselői. A Várkert Bazár ikonográfiája a kertet az istenek lakhelyeként azonosítja, az ember által érintetlen és megművelt természet egységes kompozícióban való megjelenítésével. A természet körforgását, a változásban való állandóságot fejezi ki.

Az épületegyüttes és a kert kompozícióján Hamvas Béla értelmezése és terminológiája szerint megjelennek a Kárpát-medence szellemiségei. Hamvas Béla öt Génusz egyidejű, változó összetételű jelenlétét nevezi meg a Kárpát-medencében: ezek a mediterrán Dél, a polgárosult Nyugat, a homályos Észak, a végtelen Kelet és Erdély. A Dunántúl egyes vidékeit: Pécsét és Budát a Dél génusza által besugárzott területekhez sorolja. A délhez való vonzalmat az irodalomban Kisfaludy Sándornál, Berzsenyinél és Zrínyinél is kimutatja. Nem gondolja véletlennek, hogy Mátyás reneszánsz várkastélyt épített, de volt már korábban is déli hagyomány e tájon, Károly Róbert és Nagy Lajos korában. Itt megterem a gesztenye, a füge, a szőlő. Ugyanakkor jelen van

a nyugati kultúra hatása is, amely tulajdonképpen az urbanitás. Ennek fényében Ybl stílusválasztása sem önkényes, hanem valamilyen implicit törvénynek engedelmessé válik. Ybl természetes módon integrálta a kerti együttesébe a funkcióját veszített középkori vár-falakat, és a várplatóra való feljutás eszközeivé tette azokat. Ezzel a Várkert Bazár építésével egyidejűleg elkezdődött a várba való feljutás gyalogos útvonalainak kiépítése. A Várkert Bazár épületegyüttese és az előtte lévő tér kiépítésével közvetlen kapcsolat jött létre a kert és a Duna-part között. A Várkert fejlesztését Hauszmann Alajos is folytatta, és számos jelentős építéssel gazdagítva befejezte az Ybl által elkezdett munkát. A Királyi Várkert építése a századfordulóra lezárult. A szerves egység, amelyet Ybl és Hauszmann létrehozott, a vár 1944–45-ös téli ostromakor semmisült meg.

Az ötvenes évek helyreállításairól

A háborút követően a XX. század derekán Budapest századfordulós építészeti és városépítészeti eredményeit szakmai körökben nem értékelték. A régészeti szemlélet nyert teret, és urbanisztikai rangra emelkedve szabad kezet kapott a Királyi Palotában és környezetében való feltárásokra. Ennek az őszinte, a középkori magyar művészet felé fordulásnak főszereplői Kotsis Iván, Gerő László és Lux Kálmán voltak, akik a két háború közötti esztergomi palota rekonstrukcióját tekintették a mintaképűeknek. A Gerevich László vezetésével folyó nagyszabású ásások felszínre hozták a Budavári Palota XIII. századi fragmentumait, a Zsigmond-kori és Mátyás-kori falakat. A feltárásokra épülő rekonstrukciók 1949-ben indultak meg. Az a tény, hogy nem volt olyan természetes a Királyi Palota sérült történelmi szövetének helyreállítása, mint Varsóban, a közelmúlt történelmével szembeni averzióval magyarázható, de szerepet játszott benne a Habsburg-ellenes szemlélet is, amely a magyar középkor romantikus szemléletével párosult.

Volt művészi oka is: a historizmus „vakolatépítészeti” elutasította a korszak hivatalos szemlélete, ráadásul a feltárások eredményeképpen szaporítani kellett a műemlékállományt. Volt azonban egy fontos gyakorlati oka is: az akkori kommunista pártvezetés a palotába akart költözni. A Királyi Palotát az államvezetés központjának szánták, így izolálni kellett a várostól. Ez a törekvés megpecsételte Ybl kerti építményeinek, lépcsőműveinek és tornyainak, valamint a palota déli részén Hauszmann által kialakított kertnek és kertépítményeknek a sorsát. A középkori erődrendszeri elemekre ráépült, illetve az azt takaró valamennyi építményt elbontották.

A KÖZTI által a Várkert Bazárra az 1950-es években készített helyreállítási terveknek adottságként kellett elfogadniuk a Gerő László által készített erődrendszeri rekonstrukciós terveket. Ennek a szemléletnek és gyakorlatnak esett áldozatul többek között a Déli kortonafal és a Vízhordó folyosót keresztben átszelő ún. Ybl-átjáró, a Lépcsőpavilon lépcsőházának hengeres tere és tömege, a geometrikus neoreneszánsz kert és ékítményei, a Grotta és a Triton kút. A déli paloták nagypolgári lakásait felosztották. Az északi Testőrségi Palota cellás struktúráját megváltoztatva, lakásokat alakítottak ki benne. A bazársorok boltszakaszait képzőművészeknek utalták ki műtermekül. A 60-as évek eleji konszolidáció jegyében az Ybl-féle kert helyén pedig megkezdte működését a Budai Ifjúsági Park.

A tervezési előzményekről

1998-ban a Központi Vagyoni Igazgatóság pályázatot írt ki a Lépcsőpavilon helyreállítására, a várplatóra való gyalogos feljutás lehetőségeinek vizsgálatára. A tervezési munkát elnyerve tervet készítettem a Lépcsőpavilonra, valamint a palota irányába vezető volt közlekedési kapcsolatoknak a déli kortonafal vonala menti újraépítésére. Az építési engedélyt követően művészettörténeti és restaurátori dokumentációk ismeretében elkészítettem

a Lépcsőpavilon teljes rekonstrukciójának kiviteli tervét. Kutatásaim során a BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében rábukkantam a Várkert építményei Rechnungsplan tervsorozatának eredeti tervlapjaira, a 12-es és a 13-as számúakra, amelyek a Lépcsőpavilon megépült állapotát dokumentálják, valamint tartalmazzák a pavilon környezetében talált középkori falak helyzetét, paramétereit. A tervlapok az építőmesterekkel történt elszámolás dokumentumai, így a megépült állapotot mutatják. Az előkerült tervlapok jelentősége, hogy egyetlen forrásai a helyreállításnak. A pavilont az 1950-es évekből elbontás előtt nem dokumentálták, enteriőrjéről nem ismert fotográfia vagy más dokumentum. A kiviteli helyreállítási tervet nem követte építés.

2008-ban öt másik tervező mellett meghívást kaptam az ún. Palota Projektben való részvételre, amely a Budavári Palotát körülvevő területekkel, a kertekkel, terekkel foglalkozott, a Királyi Palotával azonban nem. A Várhegy Duna felőli közlekedési kapcsolatok revitalizációját kaptam feladatul az Ybl Miklós tér és a Királyi Palota között. Ez a Lépcsőpavilon rekonstrukcióját és a mögötte lévő a déli kortinafal vonalában egy intenzív közlekedési tengely kiépítését jelentette a Vízhordó folyosó megnyitásával, a tetején mozgólépcső kialakításával. Ezzel kezdetét vette – az Ybl-korszak után először – a Királyi Palotát övező keleti falsoros erődrendszeri elemeinek integrálása a palota szintjére való feljutás gyalogosútvonal rendszerébe. A terv feltárta a Királyi Palota körüli zárt udvarok megközelítésének lehetőségeit, bemutatva

a rejtekező, egykor a városképben látható és megjeleníthető értékek hasznosítását, mint amilyen a Lőportár. A Lőportár látható Hartmann Schedel *Világkrónikájában* (1493, Nürnberg) a Budát ábrázoló metszeten. Egy újkori köpenyfal elbontásával újra láthatóvá válna falszerkezete a királyi kertek és a város felől.

A 2008-as terv építési engedélyt kapott, és alapjává vált a mostani tervezésének, amely a Várkert Bazár meghatározó elemeinek rekonstrukcióját célozta. 2010-ben megadatott a lehetőség, hogy a Várkert Bazárt tágabb összefüggéseiben szemléljük. A Budavári Önkormányzat felkért a Vár és a várlejtők fejlesztési koncepciójának tanulmányára. A terv három kötete a történelmi előzmények számbavételét, a jelen állapot vizsgálatát és fejlesztési javaslatokat tartalmaz. Ebben első fejlesztési területként a Várkert Bazárt és körzetét jelöltük meg. A „nagyítás” folyamatában, 2011-ben megvizsgáltuk a királyi kertek revitalizációs lehetőségeit. Az elkészült tanulmányterv lett az alapja a budavári történelmi kertek és kertelemek helyreállítását rögzítő Kormányhatározatnak. A budai Várnegyed és várlejtők fejlesztési koncepcióvázlata közéleti és szakmai publicitása folytán a szakmai szervezetek felkérést kaptak a koncepció véleményezésére. A közéleti és szakmai érdeklődésre reflektálva 2011 decemberében közbeszerzési pályázatot írtak ki a Budai Vár és várszoknyáinak fejlesztési tervére, párhuzamosan a Várkert Bazár rekonstrukciójának tervezésére. Mindkét tervezési pályázaton eredményesen vettünk részt, így elkészíthettük, a „VÁR 25” fejlesztési tanulmánytervet, és a Budai Vár és lejtőinek hosszú távú opciós fejlesztési javaslatát. A Várkert Bazár versenytervét három induló-befutó tervező team vitte végig. Ezek közül bizonyultunk a legeredményesebbeknek.

A Várkert Bazár versenytervéről

Célunk volt, hogy az épületegyüttes kert alatti több célú beépítésének logisztikai ellátása, valamint a térszín alatti parkoló megközelítése ne terhelje az Ybl Miklós teret. Az új térszín alatti beépítés megközelítésére, annak bejáratául a Fülkés pavilont választottuk, amely a kompozícióban egyenrangú az északi párjával. Ezzel a Lépcsőpavilonéhoz mérhető funkcionális szerepet is kapott. Tervünkben javasoltuk, hogy az együttes közepső tartományában lévő lépcsős rámpamű alatt vegyük ki a földtöltést, és új térként mutassuk be a téglátámívekkel tagolt emelkedő-változó belmagasságú épületemet. Az új funkciók elemei leginkább rejtve maradjanak, de ahol megjelennek, anyagukban és formai megjelenésükben kortárs megfogalmazásúak legyenek!

A tervezés időszakáról

A tervezést elnyerve csapatépítésre került sor. Építész társul hívtam Pottyondy Péter építész-kollégámat, belsőépítésznek Dévényi Tamást a Budapesti Építésműhely vezető építészt, valamint Steffler István tájépítésszt, a Garten Súdío vezető tervezőjét. Fontos szereplői lettek a tervezési folyamatnak a statikus kollégák: Váczi Péter, Szabó András, valamint a mélyépítést és a közműveket tervező FÖMTERV-es kollégák, és nem utolsósorban a gépészetet tervező Oltvai András és Oltvai Tamás. Az együttes helyreállítási terve interdiszciplináris feladat, amely az építészeti, művészettörténeti, restaurátori munkákat a mérnöki tevékenységekkel összhangban határozza meg. A 2008-ban a déli kortinafal vonalára készített terv tartalmi elemeit külön eljárás keretében nyertük el; a terveket Potzner Ádám és Szabó Orsolya építészekkel készítettem. A tervezési idő rövidege, az előkészítés hiányosságai következtében a folyamatok egymásra csúsztak. Az együttesre ráépült provizóriumok és átépítések akadályozták a tisztánlátást. Ez rávilágít az ún. 0-ik ütem hiányára, amely fázis még nem honosodott meg hazánkban, de nagy szükség lenne rá. Lényege, hogy a tudományos előkészítésből egyértelműsíthető, nem az eredeti kontextushoz tartozó provizóriumokat elbontják, létrehozva egy tabula rasa állapotot, amely a felmérés alapja, és megalapozott kiinduló bázisa lehet a tervezésnek. Nem volt a területen átfogó régészeti feltárás, csak szondázó feltárások történtek. Így a kivitelezés időszakára esett a régészeti vizsgálat, amelynek leletei folyamatosan módosították a már kiadott kiviteli terveket. A tervezési idő rövidege a tervek kidolgozottságát is befolyásolta, ennek következtében a teljes kivitelezés időtartama alatt folyt a tervek aktualizálása, részletezése, az újabb régészeti és restaurátori kutatásokhoz való igazítása.

Az együttes helyreállítás előtti állapotáról

Az épület-kert együttes tömegében és térszervezetében jelentősen eltért a XIX. századi állapottól. Szinte minden eleme jelentősen amortizálódott, romos állapotban volt. Minimális esélye sem volt annak, hogy a képzőművészeti alkotások hozzáférhetőek és felmérhetőek legyenek. Az együttes a helyreállíthatóság határán volt. De még ebben a végórát élő teljesen lepusztult állapotában is hordozott valami fennköltséget, szépséget, festőiséget.

A tervezés szempontjairól

Törekedtünk rá, hogy visszaállítsuk a történeti együttes elemeinek eredeti kontextusát, figyelembe véve a XIX. század óta történt változásokat, tekintettel az erődrendszer elemeinek hangsúlyos városképi-műemléki jelenlétére. Célul tűztük ki azt is, hogy építészeti megjelenésben az eredeti forma és anyagazonosság érvényesüljön, s hogy ez az elv az új elemekkel se sérüljön. A restaurátori tevékenységeket, a historizáló épületdíszek konzerválását és rekonstruálását a rekonstrukció megkerülhetetlen részének tartottuk.

A helyreállított együttesről

A kert alatti új beépítés a Fülkés pavilonnak és oldalterein a kompozíciós szerepen túl újat kínált: a történeti kullissza mögötti kert alatti multifunkcionális rendezvényter előcsarnokának utcaszintű bejáratává és ezzel a Lépcsőpavilon egyenrangú párjává vált. A Fülkés pavilon előcsarnoka valójában egy nagyméretű barlang, ahol a föld (a lávakő és nyersbeton felületek) mellett a víz elem is megjelenik a ruhatárak-vizesblokkok türkiz színében. A levegőt a nagy belmagasság és az üveglift transzparenciája képviseli. A bejáratnál szembeni hosszfalán a Hartmann Schedel *Világkróniká*ból Buda első, közép-

kori ábrázolásának kimetszett grafikai sávja látható, de a nagyítás által kortárs grafikává vált. Ez a tűz eleme, az előcsarnok lámpása. A nagyrészt fehér felületet lámpasor világítja meg, ennek reflektálása adja az előcsarnok világítását. Az előcsarnok bejárat felőli falát a történelmi kulissza földből kiásott falai adják – egyfajta régészeti leletként. Teljes magasságában látható a Fülkés pavilon hegy felőli, diagonál fülkékkel tagolt íves falazata – mint XIX. századi építőmesteri attrakció. A téglafalak megmutatásán túl új terek jöttek létre a lépcsős rámpamű alatt. Ez a lehetőség és szépség az Ybl-tervben is megvolt, s ezt felismerve, egyedi karakterű térsorokkal gazdagítottuk az együttest. A Gloriette mögött összenyitott, rámpák alatt nyert terekben a rámpa rézsújével ritmikusan emelkedő támívek sora sajátos, semmihez nem hasonlító atmoszférát kölcsönöz a térnek. A Dunához lenyúló keleti (középkori) várfalak fragmentumai átszelik az északi rámpamű alapfalait, ezáltal megjelennek az újonnan létrejött kéttraktusos térben. A déli rámpa alatti tér többlete, hogy összenyitható az előcsarnokkal, az ott zajló eseményekkel.

A mintegy 900-1200 főt befogadó, szekcionálható és neutrális rendezvényterem valójában a környezetétől hangszigetelt doboz, két végén kigördülő lelátókkal. Egyediségét a számítógép vezérelte 21 ezer ledpontból álló, az oldalfalakat betöltő képernyő adja, amely az aktuális eseményekhez programozható.

A rendezvénytér alatt egy egyszintes parkoló, mellette pedig a Szárazárokig egy többszintes parkoló épült a Gloriette-en át kijáráttal az Ybl térre, valamint a rámpa alatti tereken át a Fülkés pavilon és a Lépcsőpavilon oldalterébe. Az együttes előtti téren a gyalogos dominancia megteremtése, a Dunával való közvetlen kapcsolat kiépítése, valamint az Ybl Miklós intaktságára való törekvés eredményezte a garázs lehajtó hátsó kialakítását. Az előcsarnok közepén lifttel elérhető az újraépített történelmi kert déli, emelt végén az Erzsébet-lépcsőbe majd a kertbe sétálhatunk.

A kerti terasz széles sétánya délen az Erzsébet-lépcső tengelyétől vezet a déli kortinafal végét záró díszkúthoz, amely a mozgólépcső indulási pontja. A sétány lejtő felőli oldalán, a Gloriette tengelyében visszaállítottuk

az Ybl-féle grottát, előtte a vízmedencés Triton kúttal. A geometrikus kert kialakítása – a jelenlegi morfológiai adottságok figyelembevételével – igyekszik hűen rekonstruálni az Ybl-korabeli kertet, és szervesen kapcsolódni a déli angol tájkerthez.

Az Öntőház-udvar, amelyet az idők folyamán mindig praktikusán használtak, most is kortárs köntösbe öltözött. Izgalmas és praktikus térplasztikáját kiegészíti a hegy felől épített vendéglátó pavilon. A Testőrségi Palota kompatibilis funkciójával igazi bázisa lehet a fiatalok találkozásának. Egyfajta kárpótlása az Ifjúsági Parknak. Az Öntőház-udvar és a rekonstruált kert eltérő világát választja el és köti össze az a déli kortinafalra felfűző közlekedési vonal, amely a Lépcsőpavilontól indul, és a Királyi Palotát övező zárt udvarokig tart. Ez lépcsőn, mozgólépcsőn és liftekkel való feljutást biztosít az Ybl Miklós térről, a geometrikus kert teraszáról és az Öntőház-udvarból.

A feljutás rejtett útvonala a Vízfordó folyosó, és egy ahhoz kapcsolódó csigalépcső, amely a zárt udvarban végződik. A Vízfordó folyosó tetején mozgólépcsővel és gyalogos lépcsővel lehet feljutni a gyorsliftig, majd onnan a déli kortinafal palotaszintje falkoronájára. Az Öntőház-udvarból a déli kortinafal falkoronáján lévő lépcsőn a keleti kisudvarig, vagy Középkertig. A várfalak környezetében megjelenő lépcső- és lifttornyok, valamint a Vízfordó folyosó sánca feletti védőtető formálása és anyaghasználata (kortárs) modern. A formaadás diszkrét minimalart jellegű, nem konkurál a környezet történeti formáival. Anyaghasználata – a corten acél, amely Portugáliától Spanyolországon át Itáliában, Svájcban és Csehországban elfogadott és előszeretettel használt hasonló környezetben – elkülöníti mind a történeti architektúrától, mind a várfalak murális világtól.

A megjelenő építészeti formák valójában szemantikai jelek a városképben, és e jeleket díszvilágítási eszközökkel az esti városképben is megjelenítjük. A hagyomány rétegeinek, dimenzióinak együttes bemutatása a hely szellemét és egyediségét bemutató kiállítással jelentősen megnövelheti az együttes látogatottságát.

Az együttes vonzerejének növeléséről

„A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér, ha csak nem kivételes, minden esetben pontos vonalakkal határolható, területe négyzetmilliméterre kiszámítható, és alakja körzővel, vonalzóval megrajzolható. A tér mindig geometriai ábra. A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több mint ez az egy.”

Hamvas Béla: A bor filozófiája)

Az együttes eredeti és új tereinek változatos gazdagságát kulturális tartalommal még vonzóbbá lehet és kell tenni. Be kell mutatni a hely múltjához tartozó értékeket, a hely szellemiségét – *genius loci* – reprezentáló ismereteket. Erre a lépcsős rámpamű alatt kialakított közlekedő –, kiállítóterek adnak lehetőséget. Természetes a szándék, hogy bemutassuk az együtteshez kapcsolódó, a városkép háttérét adó várszoknyán lévő kertek és az egykori várkertészet gazdag múltját. A művelődéstörténeti program másik pillére magának a Várkert Bazárnak a bemutatása.

Milyen előzményekre tekint vissza, melyek voltak a min-tái, milyen jelentéstartalmakat hordoz? Másként mozog az együttesben a látogató, ha ezekről egy átfogó és egy-úttal árnyalt képet kap. A kiállításokat a helyreállítás eredeti programja is tartalmazta, megvalósításuk nagyban növelné az együttes vonzerejét. Az együttes akkor lesz életképes, ha teljesen kiépül kapcsolata a kerteken a Királyi Palotával, az Ybl Miklós téren keresztül a várossal, a Dunával, a túlparti Pesti Vigadóval.

Arról, hogy mi állítható még helyre az együttes környezetében

Fontos és kívánatos lenne, ha a Várkert Bazár megközelítése is megújulna a jövőben, és közelítene ahhoz a szervezéshez, amely egykor az Ybl–Hauszmann-periódust jellemezte. E tekintetben fontos az együttes északi megközelítési útvonalának rendbetétele, az Öntőház utca hegy felőli Ybl tervezte támfal megújítása, a támfal mögé épített lépcső helyreállítása, amely az Öntőház-lépcső folytatása volt, és egykor a kertbe, majd az északi kortinafal mellett egykor volt lépcsőtoronyhoz vezetett. Fontos a Várkert Bazár déli megközelítése. A Váralja utcában meglévő kerti támfal folytatandó és kiegészítendő délen, a Hauszmann által tervezett Gloriette-tel. Ez biztosítaná a déli királyi kertek zárhatóságát. A jelenlegi fejlesztéssel a Királyi Palota körüli déli és keleti zárt udvarok publikussá válnak, de megközelítésük korlátozott. Ezt tehetné teljessé, ha a keleti zárt udvar északi végéhez kapcsolódó északi kaputorony és a Lőportár hasznosulna, így a BTM új kapuja lehetne a Királypince bevonásával.

A Királyi Palota körbejárhatósága a déli kortinafalnál véget ér, ezért a nyugati oldalon lévő egykori kapcsolatok is újra kell építeni. Ez a nyugati zárt udvar és az Újvilág kert közötti falhoz épített Erzsébet királyné pergolájának újra építését, valamint a nyugati és a déli zárt udvar közötti falkorona járhatóságát feltételezi, ami által az István torony – a vár legrégebbi része – közvetlenül megközelíthetővé válna.

A déli kortinafal kilátóterasa a gyorslift tömegével.

Előtérben a Vízfordó folyosóból érkező csigalépcső

Egy megelevenedett festményről

Az augusztus 29-ei átadás napján Steffler István tájépitéssel az Öntőház udvarban elégedetten nyugtáztuk az udvar kialakult atmoszféráját, amelyet eddig csak sárosan, feltúrva kaotikus állapotában láttunk. István megjegyezte, hogy míg a geometrikus kert csak átsétálásra való, addig az Öntőház udvar igen marasztaló. Tanúsíthatom, jó benne ülni egy hideg ital mellett. Később az Ybl átjárón átmenve a felső kerti sétányra azt láttuk, hogy emberek százai ülnek a fűben, gyerekek hemperegnek-hempergőznek le a kert lejtőjén. Váratlan, és varázslatos élmény volt, egy Breugel festmény elevenedett meg a szemünk előtt..